

Оригинални научни рад

Милена М. ВИДОСАВЉЕВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ПОЧЕЦИ ЕМАНЦИПАЦИЈЕ ЖЕНА У СЕФАРДСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА НА ПРОСТОРИМА ДАНАШЊЕ СРБИЈЕ**

Айсѝракић: Након прогонства из Шпаније у 15. веку, Сефарди су кренули да траже уточишта у другим земљама. У том подухвату, дошли су и до Балкана и изградили више заједница на територији данашње Србије. Како би се адаптирали и сарађивали с локалним становништвом, Сефарди су били активни у јавној сфери, образовали се и учили српски језик. С друге стране, женски део сефардске популације је дуго година био, искључиво, везан за домаћинство и породицу. С временом су жене добиле више права и могућности за еманципацију и образовање, те су и Сефарткиње почеле да мењају дотадашњу друштвену улогу. С тим у вези, у раду се, најпре, даје осврт на долазак Сефарда на просторе данашње Србије, затим се представљају неке од сефардских заједница, а потом се указује на положај, улогу и образовање Сефарткиња, Женско јеврејско друштво као и на начин на који су се еманциповале сефардске жене у Београду, Новом Саду, Нишу и Пироту.

Кључне речи: Сефарткиње, жене, еманципација, образовање, Женско јеврејско друштво, сефардске заједнице.

УВОД

Од како су Сефарди¹ протерани из Шпаније и Португалије у 15. веку, њихов живот се из корена променио. Тражећи уточишта у многим земљама, током дуги низ година, Сефарди су пристигли на Балкан и населили

* Истраживач приправник; mika_vido_88@yahoo.com

** Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством просвете, науке и технолошког развоја број: 451-03-9/2021-14/200020 од 5. фебруара 2021. године.

1 Шпански Јевреји су припадали групи Сефарда и живели су у Шпанији до последњих година 15. века. Сефарди су дуго година живели у Толеду, Севљи, Кордоби, Херони и Палма де Мајорци. Протерани су у 15. веку, након пада Гранаде, када су католички краљеви (Изабела I од Кастиље и Фернандо од Арагона) донели декрет о њиховом коначном протеривању (Солдатић, Донић 2011: 80, 84).

одређене градове данашње Србије. Дуго времена су се суочавали са различитим изазовима док су се трудили да очувају своје корене, религију, идентитет, културу и језик.

Упркос многобројним проблемима, Сефарди су се својски трудили да активно учествују у јавној сфери, да се континуирано образују и пружају значајан допринос локалној средини у којој су живели. У највећој мери су припадници мушког рода били активнији док је женски део више био задужен за домаћинство, породицу али и очување традиције и језика.

Међутим, многобројне могућности и права које су српске жене стекле на територији данашње Србије, помогле су и Сефарткињама да постепено изађу из кућа, почну да се едукују, уче већински језик, то јест, српски језик, као и да се активирају и оснивају женска јеврејска друштва хуманитарног карактера.

Стога је и циљ овог рада да се укратко представи историјат доласка Сефарда на Балкан, затим неке од сефардских заједница на територији данашње Србије, као и положај, улога и образовање сефардских жена у 19. и 20. веку на основу примера Београда, Новог Сада, Ниша и Пирота. Дакле, у фокусу рада је еманципација и образовање Сефарткиња, њихово друштвено ангажовање, као и основање и развој женских јеврејских друштва у поменутиим сефардским заједницама.

КРАТАК ОСВРТ НА ИСТОРИЈАТ ДОЛАСКА СЕФАРДА НА БАЛКАН

Вучина Симовић и Филиповић (2009: 41) осврћу се укратко на историјат доласка Сефарда на Балкан. Наиме, Сефарди су Јевреји који су 1492. године били протерани из Шпаније и 1496. из Португала. У поменутом прогону, Сефарди су били приморани да проналазе нова уточишта и изнова оснивају заједнице у јужној Француској, земљама северне Африке, Италије, Отоманском царству, Холандији. Такође, Сефарди су проналазили уточишта у Цариграду, Солуну, градовима Мале Азије.

С тим у вези, Иванковић (2017: 19-23) истиче да су шпански Јевреји били добродошли и радо примљени у Османском царству где им је султан Бајазит II (1481-1512) дозволио да се настане где год желе у Турској. Сефарди су имали могућности да развијају економске и друге активности, да негују своје обичаје, традицију и језик, да решавају брачне и породичне ствари у складу с прописима своје вере. Осим тога, шпански Јевреји су уживали слободу кретања и трговања у оквиру Османског царства што је указивало на велику аутономију коју су током времена стицали и развијали.

Надаље, Вучина Симовић и Филиповић (2009: 41) наводе да, како се поменуто Царство за време владавине Сулејмана Величанственог (1520-1566)

ширило, тако су и Сефарди тражили боље услове за живот и очување свог идентитета. Стога су пристигли и на подручја Балкана и основали сефардске заједнице у Македонији, Бугарској, Румунији, Босни и Србији.

Годинама су Сефарди насељавали просторе данашње Србије. Међутим, Виличић и остали (2015: 17) скрећу пажњу на то да је највећи напредак у развоју јеврејских заједница био нарочито примећен од краја 18. до краја 19. века. Дакле, сефардске заједнице које су, према мишљењу поменутих аутора, биле значајне за историју Јевреја основане су у Београду, Новом Саду, Нишу, Крагујевцу, Шапцу, Зрењанину, Суботици. Осим тога, Сефарди су оснивали заједнице и у Панчеву, Сомбору, Кикинди, Пироту итд.

СЕФАРДСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ НА ТЕРИТОРИЈИ ДАНАШЊЕ СРБИЈЕ

Како бисмо указали на који начин је женски део сефардске популације функционисао на територији данашње Србије надаље ће фокус рада бити на животу и раду већих сефардских заједница у Београду и Новом Саду, као и мањих заједница које су биле основане у Нишу и Пироту у 19. и 20. веку.

Дакле, једна од највећих јеврејских заједница на просторима данашње Србије била је заједница у Београду. У прилог томе, Виличић и остали (2015: 23) наводе да поменута заједница датира од почетка постојања града, тј. од III века п.н.е. док је већи прилив Јевреја у Београд уочен од 1521. године када су кренули да се досељавају из градова Отоманског царства. С тим у вези, Вучина Симовић и Филиповић (2009: 69) наводе је 1900. године живело 3357 шпанских Јевреја.

Упркос многобројним дугогодишњим изазовима, Сефарди, који су поред Ашкеназа чинили заједницу у Београду, неприкидно су се трудили да буду друштвено активни али и да сачувају свој национални идентитет, религију, културу и језик. Наиме, како истичу Виличић и остали (2015: 24-25), током 20. века, оснивале су се многе јеврејске организације чији је циљ био образовање, здравствено васпитање, развој спорта као и припрема за земљорадничке активности. Осим тога, Сефарди су бивали све активнији и по питање културе и уметности у Београду те су имали културне установе и српско-јеврејско певачко друштво, док су у Земуну била основана музичка друштва, јеврејско спортско друштво, Јеврејска школа, библиотека и женско друштво.

Поред Београда, Нови Сад је такође представљао уточиште Сефарда. У прилог томе, Виличић и остали (2015: 28) указује на то да су Јевреји дошли у поменути град током средњег века, док су се у великом броју насељавали од краја 17. века. Током много година, Јевреји су постепено стицали грађанска права и у овом граду. Од краја 19. века до почетка 20. века, Сефарди

и Ашкенази, који су чинили јеврејску заједницу у Новом Саду, развијали су се у највећој мери као трговци. Такође, посебни процват ове заједнице, која је 1940. године бројила 4300 чланова, уочава се тридесетих година XX када су основане установе, певачки хорови, јеврејске новине, јеврејска спортска друштва и женска друштва.

Следећа сефардска заједница која је, према попису из 1878. године, бројила 900 Јевреја јесте заједница у Нишу. Ђурбабић (2011: 55-56) скреће пажњу на то да постоје писани докази из 1651. и 1671. године о присуству Јевреја у Нишу. Међутим, већи прилив се уочава од 1695. године када су у великом броју поменути град насељавали Сефарди који су били протерани из Шпаније и Португалије.

Као и у осталим заједницама, Сефарди су се у Нишу суочавали с многобројним изазовима и ограничењима. Упркос мањем броју чланова у односу на заједнице у Београду и Новом Саду, сефардска заједница у Нишу тежила је у континуитету да очува своју религију, језик, културу, традицију. Сефарди су у овом граду били познати као трговци, банкари, док су у јавном животу били врло активни и предузимљиви. С тим у вези, Видосављевић (2016: 1006) објашњава да су Сефарди били постепено прихваћени од стране локалног становништва након Првог светског рата када су и почели да оснивају друштвене организације с фокусом на ционизму, хору, спорту, образовању али и на активном учешћу жена што је условило оснивање јеврејског женског друштва и у овом граду.

Коначно, сефардска заједница која је, такође, дуго година тежила да очува свој национални идентитет јесте заједница основана у Пироту. Имајући у виду да је заједница, према попису становништва из 1879. године, бројила само 360 Јевреја (Николић 1981: 170), задатак поменуто сефардске заједнице није био нимало лак у очувању дугогодишње традиције. Упркос малом броју чланова, сефардска заједница у Пироту је успела да се истакне по образовању, спортским активностима, многобројним новинама које је чак и српско локално становништво почело да усваја. Међутим, младе Сефарткиње у овом граду, за разлику од већих заједница, нису имале много могућности за образовање, оснивање и активизам женског друштва што говори о недостатку услова и ограничењима с којима су се јеврејске жене суочавале у малобројним сефардским заједницама.

ПОЛОЖАЈ И УЛОГА СЕФАРДСКИХ ЖЕНА

За разлику од мушких припадника сефардских заједница, који су, како је горе поменуто, активно учествовали у јавној сфери и сарађивали с локалним становништвом, женски део заједнице је дуги низ година био ограничен

у животним изборима. Наиме, до друге половине 20. века, Сефарткиње нису имале могућности да се образују ван куће те се њихово образовање искључиво заснивало на учењу слова и читања док су се касније припремале да постану домаћице чији је једини задатак био вођење рачуна о породици и домаћинству (Диас Мас, Санџес Перес 2010: 19-20, цит у: Видосављевић 2019: 489).

Лебл (2015: 29) наводи да су се женска деца припремала за исти живот који су водиле њихове мајке. У прилог томе, Сефарткиње су поред кућних послова биле задужене „за одгој деце, за прање, пеглање, шивење, плетење, за спремање зимнице итд.“. С обзиром на то да су жене скоро увек биле у „благословеном стању“ како Лебл истиче (2015: 29), оне нису имале времена да се образују и културно уздижу. О њиховом неравноправном друштвеном положају говори и чињеница да су Сефарткиње у синагогама седеле одвојене од мушкараца, такорећи скривене, на галерији ограђеној решеткама при чему су могле да помно посматрају шта се дешава у храму.

По питању Сефарткиња на нашим просторима, Филипковић и Вучина Симовић (2010: 261-264, цит у: Ђуричић, Георгијев 2013) објашњавају да су оне заправо представљале двоструку мањину јер су с једне стране припадале мањинској етничкој заједници, док су с друге стране, као и остале жене у том периоду, биле маргинализоване и приморане да поштују друштвену хијерархију на чијем су челу углавном били припадници мушког пола. Наиме, сефардске жене дуго низ година нису имале социјалну и економску моћ како у својој мањинској сефардској заједници тако и у већинској српској заједници. У прилог томе, Штајн Ерлих (1937-8: 45-46 цит у: Ђуричић, Георгијев 2013) скреће пажњу на то да су удате жене најчешће живеле у породицама, док су удовице биле смештене код својих рођака што говори у прилог о томе да економских самосталних жена скоро да није било.

Слично, и Де Мајо (1924: 49, 51-52) објашњава да су младе Сефарткиње одувек биле традиционално васпитаване, у патријархалном духу. Од њих се очекивало да науче да обављају домаће послове, док су удајом постајале самосталније и имале већи углед у друштву. Удате Сефарткиње и мајке биле су поштоване јер су васпитавале децу, водиле домаћинство, преносиле традицију и осим тога чувале језик и културу сефардског народа.

У том смислу, Вучина Симовић и Филипковић (2009: 54, 148) наводе да је улога Сефарткиња била од велике важности за очување језичког идентитета имајући у виду да су свакодневно преносиле сефардски језик, усмену традицију, обичаје на потомство. С тим у вези, њихова изолација и немогућност друштвене активности утицале су позитивно на очување религије, корена и традиционалних обичаја (Филиповић-Вучина Симовић 2010: 262).

ЈЕВРЕЈСКА ЖЕНСКА ДРУШТВА

Како наводи Вајс (1957: 149), јеврејска женска друштва у којима су Сефарткиње активно учествовале, кренула су да се оснивају у другој половини 19. века. Многобројне друштвене и економске промене у Европи утицале су да се, дотад затворене, сефардске заједнице постепено отварају, прихватају новине, нове професије, формирају друштва културног и хуманитарног карактера. С тим у вези, кренуле су да се оснивају и јеврејске женске организације чији су идејни творци биле образоване и богате жене с адекватним организационим способностима неопходним за вођење поменутих организација.

Такође, Вајс (1957: 149) скреће пажњу на то да су иницијаторке женских друштава биле изузетно подржане од стране других жена јер су се „циљеви тих првих организација управо надовезали на прастаре традиције хуманитарности које су се у свим условима и срединама одржавале и гајиле. Задаци су се састојали у помагању сиромашних удавача, породиља, женске деце, болесника итд.“.

Прва женска јеврејска друштва оваквог типа формирана су најпре у Војводини, потом у Загребу, Београду и Сарајеву. У том погледу, Вајс (1957: 149) истиче да су се Сефарткиње, након Првог светског рата, школовале у већој мери, као и да се повећавао број интелектуалки које су бивале све активније у друштвеном животу и женским организацијама. Тако је и 1924. године основана *Ционистичка женска организација* (WIZO) у Загребу која је шест година касније формирала своје огранке, како у већим, тако и у мањим сефардским заједницама широм земље, али се и повезивала са осталим локалним женским јеврејским друштвима.

Чланице поменутог друштва, као и *Јеврејској женској друштва*, су посебно биле активне и често су спроводиле многобројне активности, предавања, редовне састанке и дружења у *Јеврејској ционистици* у Београду које је било стециште за окупљање и информисање свих Јевреја (Давидовић 2016: 63).

Стога, имајући у виду активније ангажовање сефардских жена, у наставку се осврћемо на њихово образовање, друштва и почетке еманципације у Београду, Новом Саду, Нишу и Пироту.

СЕФАРТКИЊЕ У БЕОГРАДУ

Дуго година је образовање Сефарткиња и српских девојчица било оспоравано на територији данашње Србије. У прилог томе, Трановац (1998: 57-58; 55-72, цит. у: Вучина Симовић, Филиповић 2009: 102) наводи да је 1845. године отворена прва женска школа у Параћину, док је

годину дана касније отворена у Београду. За разлику од школства за мушку децу које је било утемељено планом и програмом, образовање женске деце није било планско те је, преваходно, служило за стицање добрих манира и вишег друштвеног статуса.

Узевши у обзир да су сефардске девојчице почеле да се школују много касније од дечака, то јест седамдесетих година XIX века, Ракић (1992: 335, цит у: Вучина Симовић, Филиповић 2009: 102-103) указује на то да већина није настављала средњошколско образовање. Само мањи број сефардских девојчица је имао могућност и привилегију да настави даље с образовањем у трајању од једне или две године, и то су, углавном, биле девојчице из имућнијих породица. Тек од осамдесетих година, младе Сефарткиње крећу да се више школују и настављају с образовањем.

Како је пружена могућност да младе Сефарткиње стекну основно образовање, тако се повећавала могућност њиховог наставка школовања у средњим државним школама што је умногоме утицало и на то да усвајају српски језик и спонтано га уводе у своје домове (Ракић 1992: 334-335, цит. у: Спасојевић 2015: 155).

Дакле, повећана могућност да се Сефарткиње образују довело је до тога да је женска популација сефардске заједнице у Београду бивала све еманципованија и образованија што је, такође, почело да утиче и на постојећи рад *Јеврејској женској друшћива* које је основано још 1874. године. Наиме, како се наводи у књизи *Јеврејско женско друшћиво у Београду 1874-1924. На дан њедесетогодишњице од оснивања* (1924: 8) циљ поменутог друштва је од самог почетка оснивања био хумано-социјални али је знатно допринело и просветно-културном напретку женске заједнице. Друштво је помагало породицама, женској деци и сиромашним удавачама али је оснивањем *Женске занатске школе* 1919. године знатно утицало и на едукацију младих Сефарткиња.

Надаље, према наводима из поменуте књиге (1924: 15-16) од 1894. године, на челу с Меркушом Були, друштво улази у нову епоху узевши у обзир да су чланице, у већој мери, биле школоване жене. По први пут се уводи вођење благајничких књига, још увек на шпанском језику и штампање годишњих извештаја. Такође, поменуто друштво почиње да прати рад *Српској женској друшћива* као и да усваја и имплементира њихове новине у сопственом раду.

Уочава се да како су сефардске девојчице почеле да се школују и како су се с временом развијале, едуковале, стицале нова знања и шириле сопствене видике, тако су, као младе жене, бивале све активније у поменутом друштву и доносиле многобројне новине. С тим у вези, од 1905. године прва секретарка друштва, Јелена де Мајо увела је вођење записника на српском језику, почело је да се размишља о оснивању *Женске рад(е)ничке школе*, која

је основана тек 1. октобра 1919. године и сва правила друштва мењала су се и доносила на српском језику (Јеврејско женско друштво у Београду 1874-1924. На дан педесетогодишњице од оснивања 1924: 16).

Ово говори у прилог томе да су сефардске жене биле врло свесне да је познавање и коришћење већинског језика, у овом случају, српског језика од великог значаја за стицање друштвене моћи. Наиме, знање српског језика им је омогућавало да боље разумеју комуникацију и намеру мушкараца али и да се оне, првенствено, афирмишу и креирају нове друштвене улоге у том периоду (Вучина Симовић, Филиповић 2009: 150).

Према наведеном, закључује се да су Сефарткиње у Београду, с временом, добиле много могућности да се школују, усавршавају на различитим пољима, реализују активности путем друштва, утичу међусобно једна на друге, помажу и отварају нова врата за наредне женске генерације.

СЕФАРТКИЊЕ У НОВОМ САДУ

За разлику од образовања Сефарткиња у Београду, о чему постоји детаљнији увид у писана сведочанства, о образовању сефардских девојчица у Новом Саду постоји недовољан број доказа и списа.

Међутим, с друге стране, Алексић (2004: 94) истиче да су чланице јеврејске женске организације у Новом Саду биле врло активне и окренуте различитим пословима и задацима. Оне су неретко организовале изложбу женских ручних радова, затим чајанке, женски волонтерски рад, обилазиле хендикепиране чланове јеврејске заједнице и осим тога водиле рачуна и о јавној кухињи. У овом граду је постојало *Женско добротворно друштво* које је било активно од 1848. до 1944. године. Осим тога, била је позната *Женска секција НЦО – ревизиониста* која је престала са радом 1941. године.

У вези са поменутом секцијом, Алексић скреће пажњу на то да је била једна од најактивнијих као и да су чланице пружиле огроман допринос организовању, активизму и културном развоју како женских, тако и мушких секција.

Активно учешће Сефарткиња у Новом Саду огледало се и у несебичној помоћи хуманитарног друштва. Наиме, према наводима Петрушевског и осталих (2015: 16-18) прво хуманитарно удружење за помоћ сиротињи, на чијем се челу налазила Сефарткиња Јелена Кон, основано је 1925. године под називом *Друштво за бесплатно дељење хлеба*. Неопходно је нагласити да је Јелена Кон била истакнута чланица јеврејске заједнице Новог Сада, да је заједно са осталим чланицама непрекидно помагала јеврејским сиромашним породицама као и да су у рад организација која је водила биле укључене жене свих вероисповести.

Поменуто друштво хуманитарног карактера, како Петрушевски и остали (2015: 16-18) наводе, било је заслужно и за отварање обданишта чији је назив био *Кора хлеба и Дечије обданишће*. Такође, уз помоћ залагања Јелене Кон и под покровитељством краљице Марије 1933. године отворен је *Нови Дом Коре хлеба* што је додатно помогло да и јеврејска женска деца од малих ногу започну с образовањем.

СЕФАРТКИЊЕ У НИШУ

Слично као и у Новом Саду, о образовању женске сефардске деце скоро да не постоји архивска грађа која би детаљније указала на то како су се Сефарткиње у Нишу школовале и развијале у јавној сфери.

С друге стране, што се тиче женских јеврејских друштава, Озимић (2001: 36, цит. у: Видосављевић 2018: 1007) наводи да је у Нишу постојало женско друштво *Дебора*, које је предводила Ребека Мандил од 1936. године. Друштво је, као већина женских јеврејских друштава, било хуманитарног карактера. Међутим, како Озимић (2001: 36) коментарише, поменуто друштво „највероватније није било званично установљено ниједним актом“. Упркос том недостатку, друштво је било активно и главни задатак чланица био је да помажу сиромашним појединцима, породицама и свим осталима којима је била потребна помоћ.

Како надаље Озимић истиче (2001: 36, цит. у: Видосављевић 2018: 1007), ово женско друштво је дуго времена функционисало самостално. Из тог разлога, када је чланицама друштва *Деборе* понуђено да се споје с ционистичким друштвом WIZO (енгл. *Women's International Zionist Organization*), било им је потребно више времена да поменуто прихвате. Тек након што им је објашњено да могу остати у свом, матичном друштву и уједно буду чланице WIZO, сарадња је остварена. Ова врста иницијативе, то јест, спајање два женска друштва проистекла је од председнице друштва WIZO Рахеле Беле Бераха, супруге доктора и председника нишке јеврејске општине Боривоја Берахе, која је имала јак друштвени утицај и подстицала развој еманципације код јеврејских жена.

СЕФАРТКИЊЕ У ПИРОТУ

Слично као и у претходним сефардским заједницама, не постоје детаљнији записи о женском образовању у Пироту као и о томе да је постојало женско јеврејско друштво. Међутим, упркос мањем броју чланова сефардске заједнице у Пироту, постојале су припаднице које су биле активне и о којима су пронађени записи. Наиме, Лебл (2015: 68) скреће пажњу на једну од активних пиротских Сефарткиња - Рену Абраванел, чије је херојство

опевано у црногорским песмама. Поменуто Сефарткиња је била позната као активисткиња у СБОТИЧ-у (Савез банкарских, осигуравајућих и трговачких чиновника), такође и као чланица Комитета КПЈ Трећег рејона у Београду, док се 1941. године прикључила Дурмиторском партизанском одреду у Црној Гори. Рена је била једна од ретких женских сефардских припадница из поменутог града која се борила и била активна све до 1943. када је осуђена и стрељана у Колашину.

Слично као и у осталим градовима, и у Пироту су сефардске жене дуго година биле окренуте породици и кући те су се образовале у мањој мери. Међутим, као редак случај, Николић (1981: 805) помиње да постоји податак о томе да је Лика Берах похађала приватну женску гимназију током 1907/8. године као и да је положила испит из немачког језика што указује на то да је било споричних случајева Сефарткиња из Пирота које су се у то време школовале.

Како су се времена мењала и друштво постојало све модерније, Видосављевић (2019: 490) објашњава да се положај Сефарткиња почео мењати у већини градова, те тако и у Пироту. Омогућено је да се женска јеврејска деца, заједно са мушком, похађају основну школу као и гимназију, док су „поједине Сефарткиње у овом граду изучавале занат и постале познате кројачице, као што су Леви Песаха Берта, Аврамовић Јусефа Винка, Алкалај Моше Стела“ (Савез бораца, Пирот, Подаци о погинулим, убијеним, пострадалим или несталим грађанима са територије ФНРЈ у току Другог светског рата прикупљени 1950. године, цит. у: Велкова, Панајотовић, 2015: 49).

ЗАКЉУЧАК

Фокус овог рада је на представљању сефардских жена у српској заједници, њиховој еманципацији, образовању и друштвеном активизму и то на примеру сефардских заједница у Београду, Новом Саду, Нишу и Пироту. Наиме, примећују се очигледне разлике између већих и мањих сефардских заједница што је знатно утицало и на слободу, изборе, активности и образовање Сефарткиња. Такође, у богатијим породицама као и бројнијим и економски јачим заједницама, Сефарткиње су имале много више могућности за сопствени развој и раст. С друге стране, у сиромашнијим и мање бројнијим заједницама, сефардске жене су биле ограниченије у доношењу одлука као и у учешћу у женским јеврејским друштвима.

С тим у вези, Филиповић и Вучина Симовић (2013: 83) наглашавају да се еманципација Сефарткиња, како у балканским државама тако и у сефардским заједницама на територији данашње Србије, не може се сагледати као тренутни и хомоген процес. Наиме, поменуте ауторке објашњавају да се динамика културног развојка и еманципације сефардских жена разликовала

од једне до друге сефардске заједнице јер је понајвише зависила од њихове економске и друштвене моћи и развоја.

У том погледу, Трговчевић (2005: 251-268, цит у: Ђуричић, Георгијев 2013) скреће пажњу на то да је еманципација жена представљао процес који се у највећој мери одвијао у урбаним градовима на Балкану, док се у руралним срединама патријархални модел дуго задржао што није ишло у прилог женској популацији и њиховом образовању и развоју. Из претходно наведеног, закључује се да је Београд свакако предњачио у вези са школовањем јеврејске женске деце. Такође, Божиновић (1996: 22, цит у: Ђуричић-Георгијев 2013) наводи да се и Војводина издвајала као напредније подручје по питању поменуте теме док се у јужним крајевима, посебно руралним, школовање Сефарткиња посматрало с резервом те су ограничења и немогућност услова били велика кочница за даљи развој и било који вид усавршавања.

У овом случају се и уочава поменуто навођење. Наиме, примећује се да су Сефарткиње у Београду и Новом Саду биле далеко имућније, бројније, образованије, као и да су имале веће могућности за даљи развој и друштвени активизам. С друге стране, сефардским женама на југу, тачније у Нишу, а још у већој мери у Пироту, недостајала је подршка за даљи развој и афирмацију. Економска моћ, као и бројност образовних чланица свакако су били један од предуслова да се сефардске жене развијају како у културолошком тако и у образовном смислу.

Како Филиповић и Вучина Симовић (2013: 83) истичу, Сефарткиње су свакако дуго година одржавале сефардски јеврејски идентитет али су и од момента када креће њихово образовање, еманципација и културни развитац, знатно почеле да утичу на промене и асимилацију Сефарда што се види и у све већем прихватању употребе српског језика. На крају, Антлер (1997: 12, цит. у: Филиповић, Вучина Симовић 2013: 83) закључује да је снага Сефарткиња, упркос многим друштвеним изазовима и њиховој дугогодишњој пасивној улози, била непоколебљива. Наиме, јеврејске жене су доприносиле заједници, синагоги, домовима, њихова друштва су подржавале јеврејски институционални живот, оснивале су локалне, регионалне и националне организације које су биле и најбројније и најактивније женске групе у земљи и тиме допринеле развоју сопствене еманципације и ојачале женску улогу у тадашњем друштву.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић 2004: Милица Алексић. Јевреји у Новом Саду, *Религија и толеранција*, бр. 5, 85-98.
Вајс 1957: Едита Вајс. „Учешће жена у јеврејском јавном раду у Југославији.“ *Јеврејски алманах* 1957-58, 149-155.
Велкова, Панајотовић 2015: Сашка Велкова, Мила Панајотовић. *Шалом из Пироџа*. Пирот: Музеј Понишавља Пирот.

- Видосављевић 2016: Милена Видосављевић. „Сефардска заједница у Нишу“. *Зборник Маџице српске за друштво науке*, бр. 4/159-160, 995-1011.
- Видосављевић 2019: Milena Vidosavljević. “La comunidad sefardí en Pirot” en: A. Pejović et. al (eds.), *Estudios hispánicos serbios y retos de la contemporaneidad*, Actas de la Segunda conferencia nacional de hispanistas serbios, celebrada del 20 al 22 de septiembre de 2018 en la Facultad de Filología (Universidad de Belgrado), Belgrado: Facultad de Filología, 479-494.
- Виличић, Стојановић, Михајловић, Меворах 2015: Соња Виличић, Драгана Стојановић, Ђенка Михајловић, Вера Меворах. *Поријетли и сећања јеврејске заједнице Србије пре Холокауста: Приручник за наставнике и наставнице*. Београд: Савез јеврејских општина Србије.
- Вучина Симовић, Филиповић 2009: Ивана Вучина Симовић, Јелена Филиповић. *Еџнички идентитет и замена језика у сефардској заједници у Београду*. Београд: Завод за уџбенике.
- Давидовић 2016: Радивоје Давидовић. *Јеврејска четионаница 1929-1941*. Београд: Чигоја.
- Де Мајо 1924: Јелена Де Мајо. Културни развитак јеврејске жене у Србији, у: *Јеврејско друштво у Београду 1874-1924. На дан педесетогодишњице од оснивања*. Београд: Издање Управе Јеврејског женског друштва, 50-61.
- Лебл 2015: Жени Лебл. *Јевреји у Пироју, друго доуњено издање*. Пирот: Музеј Понишавља Пирот.
- Иванковић 2017: Младенка Иванковић. *Бродови наде: алије југословенских Јевреја у Израел*. Београд: ХЕРАеду.
- Јеврејско женско друштво у Београду 1874-1924. На дан педесетогодишњице од оснивања 1924: *Јеврејско женско друштво у Београду 1874-1924. На дан педесетогодишњице од оснивања*, Београд: Издање Управе Јеврејског женског друштва.
- Николић 1981: Илија Николић. *Пирот и срез нишавски 1801-1918*. Пирот: Музеј Понишавља Пирот.
- Озимих 2001: Небојша Озимих. „Јевреји Ниша“. *Научни годмладак, Хуманијас*, 1-4, вол. XXXIII, 14-124.
- Петрушевски, Тодорић, Фишер, Затезало, Чобановић, Глишин, Јанков 2015: Филип Петрушевски, Гордана Тодорић, Марко Фишер, Бојан Затезало, Јелена Чорбановић, Јелена Глишин, Едита Јанков. *Нови Сад: њолед на јеврејску културну баштину*. Нови Сад: Јеврејска општина Нови Сад.
- Солдатић, Донић 2011: Далибор Солдатић, Жељко Донић. *Свети хисџанитије: увод у сџудије*. Београд: Завод за уџбенике.
- Спасојевић (2015). Тамара Спасојевић. „Образовање и културни развитак јеврејских жена у Србији од друге половине XIX века до 1941“. *Зборник 10: Студије, архивска и мемоарска грађа о Јеврејима Југославије*, Београд: Јеврејски историјски музеј – Београд, 145-182.
- Филиповић, Вучина Симовић 2010: Jelena Filipović, Ivana Vućina Simović, “La lengua como recurso social: el caso de las mujeres sefardíes de los Balcanes.” In: Díaz Más (ed.), Paloma & María Sánchez Pérez. *Los sefardíes ante los retos del mundo contemporáneo. Identidad y mentalidades*. Madrid: CSIC, 265-266.
- Филиповић, Вучина Симовић 2013: Jelena Filipović, Ivana Vućina Simović, “Philanthropy and Emancipation among Sephardic Women in Balkans in Times of Modernity“. *Journal of Sephardic studies*, vol.1, 78-95.
- Ђурбабић 2011: Светомир Ђурбабић „Живот и трагедија нишких Јевреја 1941-1942“. *Пеџчаник*, 9, 55-71.

Ђуричић, Георгијев 2013: Милица Ђуричић, Ивана Георгијев. „Еманципација жена на Балкану у 19. и 20. веку: контрастивна анализа улога Српкиња и Сефарткиња у модернизацијским процесима“. *Књиженство, часопис за студије књижевности, рода и културе*, бр. III(3). <<http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2013/zenska-knjizevnost-i-kultura/emancipacija-zena-na-balkanu-u-19-i-20-veku-kontrastivna-analiza-uloga-srpkinja-i-sefartkinja-u-modernizacijskim-procesima#gsc.tab=0>> [02.09.2021.].

Milena M. VIDOSAVLJEVIĆ

THE BEGINNING OF WOMEN'S EMANCIPATION IN SEPHARDIC
COMMUNITIES ON THE TERRITORY OF TODAY'S SERBIA

SUMMARY

After the exile from Spain in the 15th century, the Sephardim set out to seek refuge in other countries. That is how they came to the Balkans and built more communities on the territory of today's Serbia. In order to adapt and cooperate with the local population, the Sephardim were active in the public sphere, being educated and learning the Serbian language. On the other hand, the female part of the Sephardic population was for many years exclusively related to the household and the family. Over time, women gained more rights and opportunities for emancipation and education, and the Sephardic women began to change their previous social role. In this regard, the aim of the paper is to present a brief overview of the arrival of Sephardim in today's Serbia, to present some of the Sephardic communities, and then to draw attention to the position, role and education of Sephardic women, Women's Jewish Society and how were emancipated Sephardic women in Belgrade, Novi Sad, Nis and Pirot.

Key words: Sephardic women, women, emancipation, education, Women's Jewish Society, Sephardic communities.